

SOMMERDAGE VED KAP FARVEL

Fund af hidtil ukendte nordboruiner i den sydlige del af Østerbygden

Af Ove Bak

Som bekendt var det sydlige Grønland i middelalderen beboet af folk fra Norden. De fleste mennesker boede mellem Arsuk og Kap Farvel, og dette område blev kaldt *Østerbygden*, selv om det lå på landets vestkyst.

Den nordiske befolkning forsvandt af endnu uafklarede årsager omkring år 1500, og først med Hans Egedes ankomst til Grønland i 1721 skete der atter en kolonisation af landet. Hans Egede mente, at der stadig kunne leve efterkommere efter den nordiske befolkning og forsøgte så snart, der var lejlighed til det, at opspore disse mennesker. I året 1723 foretog han således en lang rejse til det sydligste Grønland, hvorunder han nåede omtrent til det nuværende Nanortalik. Til sin skuffelse blev en del af ekspeditionens resultater, at han måtte konstatere, at nordboerne var forsvundne. Han fandt dog mange spor efter deres huse og gårde, og han bragte de første efterretninger til Danmark om nordboruiner i den egn af Grønland, som vi nu kalder Julianehåb distrikt.

I 1752 og 1753 opholdt P. O. Walløe sig på egnen. Han afkræfter de sidste formodninger om, at der stadig kan leve nordboere på vest- og sydøstkyster af Grønland. Ruinlokalisering beskæftigede han sig ikke med.

1777–79 foretog Andreas Bruun og Aron Arctander en systematisk undersøgelse af Julianehåb distrikt. På grundlag af disse oplysninger kunne H. P. de Eggers placere den gamle Østerbygd i Julianehåb distrikt, og på Arctanders kort prøver han at anbringe de overleverede nordiske navne på fjorde og øer. Trods det dårlige kortmateriale svarer et stort antal af hans stednavneplaceringer til hvad, man ser på Nationalmuseets nyeste kort. F. eks. kalder han den nuværende Lichtenau-fjord for Rafnsfjord og Unartoq-fjorden for Siglufjord (senere ombytter Finnur Jónsson de to navne, og Finn Gad har benyttet dennes navnevalg i Grønlands historie I).

I løbet af det 19. århundrede udvidedes kendskabet til distriktet gradvis, og der kom spredte indberetninger om fund af nordboruiner, bl. a. fra de tyske brødremissionærer og assistent Ove Kielsen i Nanortalik. I 1880-erne foretog Daniel Bruun og Frode Petersen en systematisk eftersøgning og kortlægning af nordboruiner i den

centrale del af Østerbygden. I det 20. århundrede har Nationalmuseet foretaget betydelige udgravninger, af hvilke undersøgelserne i Herjolfsnæs, Gardar og Brattahlid er de mest kendte. Et betydeligt antal nordboruiner er lokaliseret i den del af Østerbygden, som ligger øst og sydøst for Narssaq.

Nationalmuseets nyeste ruinkort har som højeste nummer tallet 206, og man ser en tydelig koncentration af gårde og huse ved Eriksfjord og Ejnarsfjord (Tunugdliarfik og Igaliko fjorde) samt på den store ø Tugtutôq vest for Narssaq. Bortset fra en bygd i Tasermiut-fjorden ligger hustomterne i resten af området meget spredt.

Sommeren 1967 lokaliserede jeg en del uregistrerede ruiner i området ved Sydprøven, hvor jeg er lærer. Opmuntret heraf planlagde jeg at foretage en systematisk rekognoscering af hele den sydlige Østerbygd sommeren 1968 for om muligt at finde flere „nye“ nordboruiner.

Jeg fik 1½ måneds orlov fra skolevæsenet, og Landsrådet ydede mig et tilskud på 2000 kr.

I juni og juli var der usædvanlige mængder storis, der umuliggjorde så godt som al sejlads, men fra midten af august til 1. oktober var situationen langt bedre, og det lykkedes mig i den periode at gennemundersøge alle kystområder fra Sermersôq ved Sydprøven til Sangmissoq ca. 15 kilometer nord for Kap Farvel på nær den indre del af Tasermiut-fjorden. I løbet af oktober og november færdiggjorde jeg flere strækninger nord for Sydprøven, således at jeg kan sige, at hele den sydlige Østerbygd fra lige syd for Julianehåb til Kap Farvel (på nær den indre Tasermiut) er undersøgt for nordbobebyggelse.

Landet er dels undersøgt for nordbo- og dels for eskimoruiner. Af de sidstnævnte har jeg lokaliseret og opmålt 147, af hvilke et betydeligt antal ikke har været registreret af Nationalmuseet. Jeg har lavet skitser af alle de nordboruiner, både kendte og ukendte, som jeg er stødt på. I mine notater har jeg 63 lokaliteter, hvor der ikke tidligere er opgivet at være nordbobebyggelse, og det resultat har naturligvis været en glædelig overraskelse for mig. Nogle enkelte af ruinerne vil måske ikke stå for en sagkyndig undersøgelse og vil blive bestemt som værende af eskimooprindelse, men for størstedelens vedkommende drejer det sig om tydelige tomter af nordbohuse. Det er dels enkeltliggende stenhuse, dels gårdkomplekser med store mangerumshuse af jord og sten samt udhuse, folde og forrådsrum opført af jord og sten.

Landet er meget indskåret med mange bugter og fjorde, og der er adskillige øer, så det har været nødvendigt at sejle vældige strækninger i min lille motorbåd, der er en norsk tunejolle på 15 fod med en 18 HK påhængsmoter. På turen mod Kap Farvel brugte jeg ca. 1000 liter benzin. Som hjælpere har jeg haft to drenge og i september en mand fra Sydprøven.

I hovedtrækkene rekognoscerede jeg efter ruiner ved at sejle tæt langs kysten og gøre holdt ved alle elvudløb og øvrige flade områder, hvor der har været mulighed for at opføre huse. Eskimotomterne er som regel lette at se ude fra havet, da de ofte afsløres af en frodig grøn plantevækst, der især hen på efteråret står tydeligt mellem omgivelsernes svagere bevoksning, der gulnes først af nattefrosten. Jeg har haft lejrpladser i beskyttede bugter, og herfra har jeg gennemvandret store strækninger som f. eks. Igdlukasik-bugtens nordbred. Endvidere er hele øen Pamiagdluks nordkyst gennemtravet. Begge steder er der store strækninger med lavland. Lange ture ind i dalene har der dog ikke været tid til at foretage men jeg håber at få lejlighed hertil den kommende sommer.

Når jeg er kommet til en ruin, har jeg først afmærket den nøjagtige placering på et kort, og derefter udarbejdede jeg en skitsetegning af huset eller husenes placering i terrænet. Af hver bygning laves så en speciel skitse. I mange tilfælde foretages en grov opmåling, særlig når det drejer sig om ruiner med udflydende vægge, mens jeg ved mere specielle og fint bevarede tomter foretager en optegning på millimeterpapir og laver en tidskrævende gennemopmåling med målebånd i stedet for afskridtning. Den sidstnævnte metode har dog vist sig ved kontrolmålinger at være ret nøjagtig. Mine terrænskitser er ofte noget primitive, da de er lavet i en fart og i bevidstheden om, at hele området er gennemfotograferet fra luften, således at alle ruiner kan indtegnes på fotografier.

Desværre har jeg hverken fundet runesten eller andre sensationelle ting – hvad jeg heller ikke havde ventet. Kun nogle stykker forarbejdet fedtsten og en flintesten er fundet i strandkanten nær en nordboruin og bragt med hjem. Til gengæld har jeg som nævnt lokaliseret et betydeligt antal ruiner, og fremtidige udgravninger i disse vil ganske givet bringe et stort fundmateriale frem for dagen og dermed skaffe megen og hidtil ukendt viden om middelalderbefolkningens liv. – Måske vil undersøgelserne også bidrage til at kaste nyt lys over nordbofolkets gådefulde endeligt.

Ved at sejle langs den sydlige Østerbygds kyster har jeg konstateret nordboruiner på faktisk alle steder, som opfylder de krav, der stilles til en boplads, hvor man skal have et erhverv, der er en kombination af fåreavl, landbrug, jagt og fiskeri. En undtagelse gælder Pamiagdlok-øen, hvor naturforholdene muliggør mindst 3 store gårde. Trods ihærdig eftersøgning har jeg kun set et par små sammensunkne husrester, om hvis oprindelse jeg ikke tør indgå noget væddemål. De omkringliggende gårde ligger på langt dårligere terræn.

Det er vanskeligt at sige noget om, hvorvidt alle gårdene har været beboet på samme tid. Den omstændighed, at der i flere tilfælde findes bebyggelse på absolut dårlige steder kan tyde på, at på et vist tidspunkt har al jord i Østerbygden været udnyttet, og folketallet således været betydeligt. På den anden side ved vi ikke i hvor

høj grad, det er hændt, at en bonde har forladt gamle, måske faldefærdige huse og bygget en anden gård på et nyt sted, hvorefter de forladte bygninger er kommet til at ligge hen som ruiner.

Nordvest for Herjolfsnæs har jeg fundet en lille bygd. Her er på et mindre område samlet 12 gårde, hvoraf kun de 3 tidligere har været kendt. Det er et dejligt landområde, som ligger delvis beskyttet mod det barske hav bag en ørække. Ruinerne er meget tydelige, og det kan kun vække undren, at de ikke tidligere er blevet registreret bortset fra en enkelt (B47), der er noteret på Graahs kort over Sydvestgrønland fra 1836, men den er ikke siden optaget på noget nyere kort.

Jeg arbejder på en duplikeret bog med beskrivelser og skitser af de fundne ruiner, men naturligvis er det umuligt for mig at drage vidtgående slutninger om de forskellige bygninger. Den eneste teori, jeg vover at fremsætte, da jeg mener at have tilstrækkeligt med klare beviser, er, at bugten ved min ruin B51 må være nordboernes lokalitet Sandhavn, hvortil skibene lagde ind, når de kom til Grønland fra Island eller de nordiske lande. Ifølge de gamle beretninger sejlede nordboernes skibe i en bue uden om Kap Farvel for at undgå storisen, og derpå styrede man mod øst og brugte fjeldet Hvarf som sømærke. Dette fjeld må sikkert søges i nærheden af Frederiksdal eller måske snarere – som det ofte er hævdet – på sydspidsen af øen Sermersôq.

De lange sejlture, som jeg har foretaget i min lille båd, har givet mig et godt kendskab til landet og naturforholdene. Den del af Østerbygden, som ligger syd for øen Sermersôq ved Sydprøven, er et særpræget alpeland med store modsætninger. Der er op til 2000 meter høje fjelde med sylespidse tinder, der har raget op som nunatakker under istiden. I måneskin eller foran en nedgående sol danner disse fjelde fantastiske silhuetter. På beskyttede steder er der en forbavsende frodighed. Specielt i Tasermiut-fjorden ses højt krat med en underbevoksning af græs og planter – en virkelig arktisk urskov, som er yderst vanskeligt at trænge igennem. Man ser evig sne og is på fjeldene. Der er døde bræer og virksomme gletschere, hvorfra der brækkes isfjelde, som sejler ud i fjordene. Desuden skaber storisen og isfjeldene en afvekslende og betagende skønhedsverden. Endelig overmætter efteråret ens sanser med indtryk. Fjeldets planter skifter fra grønne til skærende gule og røde farvetoner. Alle vegne er der store modne, dejlige revlingebær og bær af mosebølle. Her udfolder den arktiske natur sig med sine ypperste frembringelser.

Især ved Kap Farvel-landets fjorde er vejret skiftende. Solen kan bage langt hen på efteråret, men det kan også være bidende koldt og storme uhyggeligt. Ved Herjolfsnæs kan havet brøle og sende skumsprøjt mange meter op i luften. – Jeg har set tonsfugle isskodser ligge oppe i græsset nær stranden efter bølgegang ved højvande. At se havet regere ved dette udnæs er en barsk naturoplevelse, som kan få det til at risle koldt ned ad ryggen lang tid efter.



Ruintrænet ved Sandhavn-gården.

Mine rejser har ikke været en ekspedition i almindelig forstand, da jeg har haft gode kort, og der er ikke så langt mellem bebyggede steder, hvor vi har kunnet købe proviant og benzin.

For nærmere at belyse under hvilke forhold, man kan sejle rundt i landet nordvest for Kap Farvel, vil jeg nu bringe nogle udpluk fra min rejsedagbog for august og september.

— — —

5. august 1968. Vi ligger i telt ved en lille bugt Marrârssuit på fastlandet nord for øen Sermersôq. Det regner noget så jammerligt, og der er kun få graders varme. Brømmer af storis ligger ude i sundet og spærrer vejen mod syd. Vejret er lidt uroligt, og der er bevægelse i isen, så det vil være yderst farligt at begive sig ud i den. Min lille båd vil let kunne blive knust. Desuden indbyder vejret heller ikke til uden-dørsliv. I formiddags har jeg sejlet lidt ved kysten sammen med mine to skibsdrenge. Vi ville hente en god torsk, men de dumme fisk ville ikke bide, og først da vi var godt våde, fik vi halet en sølle fjordtorsk indenbords. Nu sidder vi i teltet ved den hvæsende primus med et par kopper te, hygger os og spiller „1000“. Drengene morer sig til min irritation med at genopfriske minderne om en oversvømmelse i bunden af Unartoq-fjorden. — Da vi kom tilbage til teltet efter en tur ind i landet, sejlede et

rugbrød ud af teltdøren! Resten er en yderst våd og kold historie. Men man bliver klog af skade og anbringer ikke længere teltet på lave steder i regnfulde perioder!

— — —

Storisen blokerer stadig mod syd, og vi er i stedet sejlet ind i Sermilik-fjorden. Her mødte vi en frisk vind, som jeg bedømte til at være en lokal fjordvind, der fremkaldes af den uens opvarmning af fjorden og fjeldsiderne, og som forsvinder ved solnedgang. Vi sejlede i læ i en lille bitte, smal vig mellem stejle fjeldvægge, hoppede ud af båden og fik denne fortøjet med et reb fra forstavnen og et fra agterstavnen til klipperne. Bølgerne blev højere og højere, og det krævede agtpågivenhed, da vi løsrede rebene og lod båden glide ind til stranden, for at vi kunne få fat i stormkokken og proviant. Vi hyggede os i en klippehule, men måtte jævnligt ud og flytte båden ved at rykke i rebene efter som tidevandet faldt, eller der kom isskodser. I den på aftenen tog vinden noget af, og stedet, hvor vi lå, kom i læ, men samtidig trak det op til rigtig blæsevejr med vind inde fra indlandsisen. Vi løsrede båden og skyndte os at sejle bort fra dette sted og nåede snart til en god ankerplads bag et lille næs ved nordboruin nr. 130. Vi fik al bagagen i land og båden forankret og teltet sat op — og så begyndte det at storme. Det er en varm føhnvind, som får én til at svede, selv om man går med opsmøgede ærmer, og det er umuligt at ligge i dunsoveposen. Vi har slidt og slæbt med at bære store sten og anbragt disse på teltpløkkene, og vi har søgt at binde teltet ekstra fast med en masse reservebarduner, men det rusker alligevel slemt i teltdugen. Det bliver vist en søvnløs nat!

— — —

Vi er nu tilbage ved en teltplads i nærheden af Marrârssuit. Vi oplevede 3 dage med storm og er godt trætte. Da vinden lagde sig, var telstængerne bøjede, og jeg måtte rette dem ud med en hammer. Båden havde vi ingen problemer med, da ankeret borede sig ned mellem stenene og kom til at sidde fuldstændig fast. Det krævede lang tids lirken og skubben med en åre, før vi fik det halet op, da vi skulle sejle bort. Da vinden lagde sig, opgav vi turen til Sermilik, fordi der stadig så ud til at være uroligt længere inde i fjorden. Det meste af formiddagen og eftermiddagen har vi bakset med is. Vi sejlede igennem et sund, hvis smalleste sted var totalt blokeret af isskodser på en strækning af kun ca. 50 meter, men det var alligevel en slem forhindring. Ved højvande blev der ved land en smal rende. Vi gik inde på klipperne og skubbede isen ud med årerne, så der blev så megen plads, at båden kunne trækkes igennem. Isskodserne var store, og de var ikke lette at sætte i bevægelse, og det var også begrænset, hvor langt de kunne skubbes bort på grund af spærrende naboskodser, som for fleres vedkommende var grundstødte. Igennem kom vi langt om længe. — Vejret er pænt nu, og båden ligger fint. Tre trætte mænd må nu have 13 timers velfortjent søvn!



Ruintrænet ved anløbshavnen.

Storisen er drevet mod nord. Vi nåede til Nanortalik og oplevede kongeparrets besøg i denne by den 15. august. Dagen efter videre mod syd til Frederiksdal. Der var tåge og ganske roligt vand. Vi styrede efter kompas over Tasermiut-fjordens munding og fandt pynten Tâterâkasiks stormvaskede klipper, hvorefter det var en let sag at fortsætte. Vi sejlede langs en række lave øer med rundklipper, som vi så vidt muligt sørgede for at have i syne på venstre hånd. Efterhånden noget forfrosne nåede vi Herjolfsnæs. Inde ved klipperne var der dønning, der selv en vindstille dag som denne ikke stilner af, med mindre storisen ligger ind til kysten. Jeg kendte stedet fra 1967 og vidste, at jeg skulle sejle ca. 100 meter fra land; dér kunne vandets bevægelse ikke mærkes i båden. Da vi rundede næsset og sejlede forbi en lille bugt i bunden af hvilken, ruinerne af nordboernes kirke ligger, spredtes tågen, og vi så toppene af fjeldene over Frederiksdal. Spidse alpetinder lå solbeskinnede i et tågehav. Vi kom hurtigt over fjorden og passerede den gamle tyske missionsstation, der i dag er Grønlands sydligst beliggende bygd, og fandt snart en lille bugt, der var egnet til teltplads. Småfrysende fik vi vores store baggage båret op på strandens rullesten, og derefter blev båden forankret. Der var højvande, og jeg prøvede at bedømme, hvordan det så ud næsten 3 meter nede i vandet. Det gjorde ikke så meget, at båden kom til at ligge på tørt land om 6 timer, men den skulle nødig komme til at ligge og

slå mod sten og evt. vælte. Nå, der var ikke andet at gøre end at holde øje med båden, som vandet faldt. Vi satte teltet op på en lille grøn slette indenfor strandvolden nær en bæk. Det er et meget hyggeligt sted.

I dag har jeg måske lokaliseret nordboernes Sandhavn. I morges sejlede vi over fjorden til Herjolfsnæs, hvor vi forankrede båden i bugten. Herfra gik vi langs stranden mod nordvest. Fra et kort besøg sidste år vidste jeg, at der var ret store strækninger med fladt terræn, som var egnet til bebyggelse. På vejen så jeg en grav, som jeg havde fået beskrevet i Frederiksdal. Det er en eskimograv af den sædvanlige type. Liget er lagt på en klippeflade, og over det er opført et lille stenrum med en masse overliggersten. Ofte kommer liget herved til at ligge meget tørt, så det mere eller mindre omdannes til en mumie. Det var også tilfældet her; skelettet var indhyllt i sælskind og noget grønligt vævet stof. Ligets orientering var ikke efter kristen forskrift, men missionen startede jo også først her i 1824, og indtil 1900 kom der hedenske familier, hvis døde naturligvis ikke blev begravet i indviet jord, og det var kun tilfældigt, hvis deres placering i graven blev således, at de kunne skue solopgangen.

Ved lokaliteten Qerrortût på øen Unartoq nær Sydprøven har der i nogle huler været en større mængde mumier. Omkring 1930 fjernede en amerikansk antropolog ved navn Martin Luther en stor del af disse lig, der var meget velbevarede, og sendte dem til Peabody Museum, hvor man må formode, at de stadig findes. Nogle år efter undersøgte Therkel Mathiassen stedet og bragte de tiloversblevne mumier til København. Der findes dog stadig et lig med isbjørneskindsklæder, men det er ikke ret velbevaret. Flere andre steder er der mumier. Bl. a. nær den forladte boplads Igdlukasik findes på en klippetop en grav med 3 hedninge i skindtøj. Langt, sort hår skjuler delvis de visnede ansigter. Man hører uvilkårligt for sit indre øre nogle af fortidens stemmer, der eksisterer i dag i form af professor Thalbitzers fonografoptagelser fra 1905. Frem gennem en susen, der på egen dramatisk måde illustrerer tidsforløbet, trænger klart disse langhårede hedninges sange med det evindeligt gentagne: aja-ja, aja-ja.

Nok om det! Jeg vandrer videre mod bugten Máukarneq, der set fra klipperne fremtræder som en beskyttet naturhavn med en smal udsejling til det urolige farvand ud for næsset Siârqitsoq. Der er en frisk nordenvind til havs, og bølgesprøjtet står højt over isskodserne og de små klippeøer, men inde i bugten er der roligt. Der ses skumtoppe, men bølgerne er ganske lave. På bugtens nordvestside ses en blændende hvid sandstrand, hvide skrænter og en sandblæst slette med spredte sten og ingen vegetation. Sletten kan have været bevokset i middelalderen, men også uden at tænke på den, slår det straks én hvor naturligt, det må være at kalde dette sted for *Sandhavn*. Ved Frederiksdal, hvor man sædvanligvis placerer denne lokalitet, er der kun



Hjørnesten ved ruinen.

en ubetydelig og lav sandstrand. Her ved Máukarnej passer navnet, og der er gode ankrings- og ophalingsforhold. Mer er der rester af bebyggelse? Ned mod bugten er der et svagt skrånende terræn med frodigt græs – et oplagt sted til placering af en gård. Ganske rigtigt, snart ses tydelige pletter med andre farver i vegetationen, og da jeg kommer nærmere, konstaterer jeg, at det må dreje sig om sammensunkne mangerumshuse af nordbooprindelse, der i sin tid har været opført af jord og sten. Ved at undersøge det nærmeste terræn finder jeg et antal stenhuse, hvoraf nogle har ret velbevarede vægge. Der har været henimod 20 huse af forskellig slags. I en klippe er der en naturlig revne. Her har nordboerne haft et forrædsrum. Over spalten ligger stadig et par kraftige overliggere. Lidt fjernet fra hussamlingen, som har udgjort en nordbogård, finder jeg fundamentet til et stenhus, 3×7 meter. Det har været opført af op til 1 meter lange firkantede stenblokke. Murene har været svære, da de ser ud til at have haft to lag sten i bredden. Hermed er rummet blevet ret smalt. Indgangen vender ud mod kysten. Fra døren overskues let hele bugten og dens indsejling. Man fristes til at gøre et desperat forsøg på at forestille sig tiden skruet tilbage og låne øjne af en ukendt nordbo og se tingene med disse – prøve på at få en forklaring på anvendelsen af dette hus; se gårdens mange lave huse et par hundrede meter borte ligge med græstørvsklædte tage, fra hvis lyrehuller røgen stiger

op; se menneskemyldret ved stranden, som stirrer på norgesbåden, der ros ind i bugten af mænd, der er trætte af mange dages strid med det store Atlanterhav; træffe bonden, grønlænderen, hvis forfader, landnamsmanden, i en for ham fjern fortid tog dette land i besiddelse til sig selv og kommende slægtled. — Desværre er det billede, man ser, tåget og kun et resultat af ens egen fantasi og ikke nogen åbenbaring.

— — —

Vi er nu i det rigtige Kap Farvel-land. Vores lille båd har fundet ind i Rinks Havn på Pamiagdlok-øen. Det er en næsten cirkelrund bugt med skrånende, græsklædte bredder. Vi er kommet ind gennem et smalt hul på vestsiden. Overfor dette ved den søagtige bugts østbred er der indsejling til en smal fjord. Denne fjords forbindelse med Rinks Havn er ca. 2 meter bred, og midt i denne rende ligger ovenikøbet en sten. Der er lavvande, og vandet inde i fjorden står over en meter højere end udenfor. Vandet sprøjtes ud i bugten og danner et brusende vandfald. Ved højvande skulle der være mulighed for, at vandstanden er udlignet mellem de to vandområder, således at min båd kan smutte ind i den lille fjord. Nu er det naturligvis umuligt, og vi fortøjer den og går i stedet ind i landet langs stranden. Solen brænder. Vi går i en dal, der er spændende for drengene, da der er mange huler og spalter i klippesiderne, som er revnede, hvorved store stenblokke er skredet ud for nedenunder, mens de stadig støtter til det faste fjeld med den øverste kant. Ved bunden af fjorden er en skøn teltplads med grønt græs mellem store stenblokke. Fjelde med spidser eller sneklædte toppe ses rundt om. Her burde man have tid til at bo nogle dage. — Hvis man besidder en trang til at føle sig langt borte fra andre mennesker og sikker på ikke at blive fundet af disse, er denne plads vist det rette sted — her dybt inde i Kap Farvel-landet!

— — —

Vi er gået i land på Törnårssuks nordkyst. Skønt snart 1. september er der høj-sommerstemning over landet. Vi er kun ca. 25 kilometer fra Kap Farvel. Fjeldene på Angnikitsoq og Christian IV's Ø ligger foran os i al deres vælde. Sundet, der mod øst når ud til Danmarks Strædet, ligger med blankt vand og enkelte hvide skodser. Min båd er fortøjet ved en lille pynt, hvor der er en oval forhøjning af jord og sten. Her har en eskimofamilie haft sit skindtelt til at stå. Det er et bærsted, hvor vi har lagt til. På det tynde jordlag, som dækker fjeldet langs kysten, før dette rejser sig næsten lodret til svimlende højde, er der en frodig bevoksning af sortebær. Drengene skovler i sig og er snart sorte om munden, på næser og fingre — og snart er jeg også! Bærrene er store og tilpas modne. Der har endnu ikke været streng nattefrost, som har kunnet gøre dem bløde og slatne. Denne sommer har budt på enestående overdådighed af bær alle steder, hvor det er muligt for en revlingeplante at



Herjolfsnæs tange set fra vest – kirken i forgrunden.

fæste rod. Efter 2 magre år næsten uden et eneste bær, har naturen taget revanche og givet en høst, der er rent ud utrolig rig.

Det huer for resten ikke drengene, at øen bærer Törnârssuks navn. – „Nu må du ikke sige det til bedstemor, når vi kommer hjem!“ Törnârssuk var i den gamle eskimoiske forestillingsverden, som på denne egn stadig var levende for kun 3 generationer siden, den største af de hjælpeånder, der ledsagede åndemaneren på hans rejse til havkvinden. De kristne missionærer har misforstået Törnârssuk for at være den onde magt i verden, og de placerede djævlbegrebet på dette navn, en anskuelse som de bibragte de vestgrønlandske menigheder.

— — —

En grå eftermiddag sidst i september er jeg atter på disse kanter, men nu 10 kilometer nærmere Kap Farvel på vej mod det forladte udsted Sangmissoq. Foran båden ligger det store fjeldmassiv på øen Quvnerit, der næsten er sammenvokset med Törnârssuq. Kun en smal rende, som man kan vade over, skiller de to øer. Ved synet af Quvnerit mindes jeg pludselig et billede fotograferet af Thalbitzer i 1914 til en artikel „Grønlandske Sommerdage ved Kap Farvel“. Han sejler også mod Sangmissoq, men i konebåd. Bag i båden fotograferer han øen Quvnerit, og som forgrund har han konebåden og de stående, roende kvinder, som naturligvis har hårtop

og traditionel dragt. Den gang var landet menneskefyldt og havde adskillige bopladser og et par udsteder. Nu er der kun en enkelt bebyggelse tilbage, Augpilagtoq, der ligger på fastlandskysten. Den gang var sundene fyldt med kajaker, og konebådene sejlede frem og tilbage i de isfrie perioder. Rundt om på kysterne kunne man se sommertelte, hvor folk boede, mens de fiskede angmagssatter og plukkede bær. I de stille sommeraftener har sikkert selv i dette århundrede det hedenske aja-ja lydt ud over sundene.

Jeg binder båden ved Sangmissoqs lille kajanlæg og går på en lang græsgroet stentrappé op til udstedets huse. Der står svære stenmure efter Handelens huse og kirken – bygninger som er opført i dette århundrede men nedbrudt under 2. verdenskrig, da stedet blev nedlagt, og befolkningen flyttet bort fra Kap Farvel-landet. Bygden har været domineret af fjeldene på Eggers Ø og Quvnerit. Gyseligt smukt må her være, når orkanerne farer over Kap Farvel og forårsager oprør i sundet Ikeq, som uden beskyttelse er en indbugtning af Danmark Strædet. Der er en mistrøstig stemning over en forladt boplads. Gamle ruiner virker ligesom mere naturlige, men disse forladte bygder er uhyggelige, og man griber sig selv i omend ikke at billige så dog at forstå mange menneskers overtroiske forestillinger omkring de forladte bopladser. Som på alle andre steder, hvor der er et ringe jordlag, er begravelsespladsen her heller ikke rar at se på. Mange sammensunkne grave, hvor man tydeligt ser kistetræ, ligger ganske nær husene.

Ved bopladsen Pamiagdlok er det dog værre. Af en eller anden årsag er der ved dette sted et forbløffende antal begravelser i fjeldet – også mange kristne at dømme efter mørnede kors og kister. Adskillige steder ses skeletter med hule øjne titte frem gennem revner i grønne, mørnede kister, der kun har få sten som dækning. De utallige begravelser sætter deres ganske bestemte præg på Kap Farvel-landet, og som man ikke bør undlade at nævne i en omtale af området – dette sagt til forsvar for alle de måske lidt makabre skildringer.

Støvregn men ellers fint og roligt vejr. Vi er sejlet ind i den venstre af de to fjordarme, som bærer navnet Kangersineq nord for Augpilagtoq. Fjordbreddernes fjelde forsvinder op i de nedhængende skyer; 5–6 steder glider smalle udløbere fra indlandsisen ned ad fjeldskræningerne. Enden af fjorden udgøres af en stor bræ, hvorfra der brækkes små isfjelde af under megen støj. En bræ har sin brudkant flere hundrede meter oppe på en fjeldside, og den is, som falder ned her, bliver til små isstumper, når den rammer vandoverfladen. De sidste par kilometer før vi når stedet Igdlorsuit, hvor der skal være nordboruiner, må jeg sejle langsomt, da vandet er fyldt med grødis. Der er ret mange sæler. Bl. a. ser jeg en stor remmesæl glide ned fra en isflage og forsvinde i fjordens vand, da vi nærmer os. Før vi kommer til det nævnte



Den nyopdagede nordbogård, som ligger på en dejlig grøn græsslette.

sted, er vi i land på en lille halvø. Her ligger store stenblokke på tusinder af tons spredt rundt om på et græsklædt område. Under stenene er der mange naturlige huler. Her ses sovesteder, hvor kajakmænd har overnattet under sæljagter. I stormvejr har vinden rigtig kunnet suse ind under stenene, og om vinteren er hulerne føjet fulde af sne, men fangerne var hårdføre og vant til kulde og anden modgang fra vejrliget. Husene ved Igdlorssuit er mange og ligger tæt klumpet sammen på terrasser under en stejl fjeldside nær en virksom bræ, der sender is ned ad en stejl skråning fra stor højde. Mens jeg stod der, frigjordes pludselig en beholdning smeltevand, som styrtede ned ad fjeldet som et vandfald. Den ejendommelige nordbobebyggelse kan ikke have været nogen almindelig gård. Den består af ene aflange stenhuse. Folkene må have ernæret sig ved jagt og fiskeri. Der kan have været får et stykke derfra på et græsklædt landområde ved en død bræ. Her fandt jeg en stenbygning, som måske kan have været en fold. Igdlorssuit virker i hvert fald i gråvejr som et af de mest barske og fjeldstængte steder, jeg endnu har set i Grønland. Her er mange naturfænomener klumpet sammen på et sted: Kap Farvel-landets spidse fjelde, indlandsisen, der tilsyneladende vælter ud gennem dale mellem fjeldtinderne, en bræ, der glider ud i fjorden og én, der smelter midt i en lav dal. I fjorden er der grønlig og ofte jordfyldte bræisskodser, mellem hvilke undertiden ses hovedet

af en lille sæl. Ikke desto mindre er der grønne pletter midt i alt det barske, som er ret frodige og dermed danner en stærk kontrast til omgivelserne.

Vi har passeret Nasarssuaq, „anorakhættefjeldet“, hvis top har form som to anorakhætter, og sejler mod Nûk, „Næsset“, som er et af de karakteristiske fjordnæs, der kendes fra de fleste grønlandske fjorde. Ofte går de under navnene Akuliaruseq eller Akuliaruserssuaq. Næsset her deler Ilua-fjorden i to grene, som begge fører til virksomme bræer. På spidsen er der mulighed for beboelse, men snart bliver næsset til et bredt og stejlt opstigende, vildt bjergmassiv. På et lille fladt terræn nær stranden ved næssets spids har været en boplads, „Nûk“, som blev nedlagt i 1950'erne, da den var den næstsidsste af Kap Farvel-landets bygder. Mens stedet var beboet, rantes dets befolkning periodevis af stor nød, og de daglige forhold var heller ikke lyse at dømme efter de beretninger, der er nedskrevet af besøgende. — Vi går i land og binder båden ved et stort cementfundament, resterne af fiskehuset, som var opført for at redde eksistensen for stedets befolkning, men som alligevel kun bevirkede en stakket frist for stedets opretholdelse som boplads. Den menneskelige omstillingsevne til at kaste gamle traditioner bort og helt og fuldt at gå ind for nye, er som bekendt ofte begrænset. Her gjaldt det erhvervsskiftet fra fangst til fiskeri, som var vanskeligt at gennemføre, hvilket er så meget mere beklagelsesværdigt, som denne egn er blandt de fiskerigeste i Grønland. Adskillige gange har jeg set regulære stimer af torsk. Masser af dejlige, fuldvoksne havtorsk glider tæt ved siden af hinanden helt inde ved kysten.

Ved Nûk er der de sædvanlige sørgelige spor af forladt bebyggelse. Hos min rejseledsager, Kristoffer, vækker landgangen forskellige minder. Han er født på dette sted i 1922. Da han var 6 år gammel, døde faderen af tuberkulose. Moderen og flere små søskende kunne ikke blive ernæret på det fattige sted og rejste til Julianehåb distrikt. Kristoffer finder nær stranden en svag forhøjning med højt og kraftigt græs. — „Her tilbragte jeg mine første barndomsår — her var mine forældres jordhus“. — „Og dér ved skrænten var en lille hytte, hvor gamle Kvania boede. Han var kort før sin død så gigtplaget og krumbøjet, at hovedet var bøjet næsten helt ned til knæene, når han kravlede af sted!“ — (Denne Kvania kendes fra Konebåds-ekspeditionens og Thalbitzers skildringer. Familien bor nu i Sletten og har antaget navnet som familienavn).

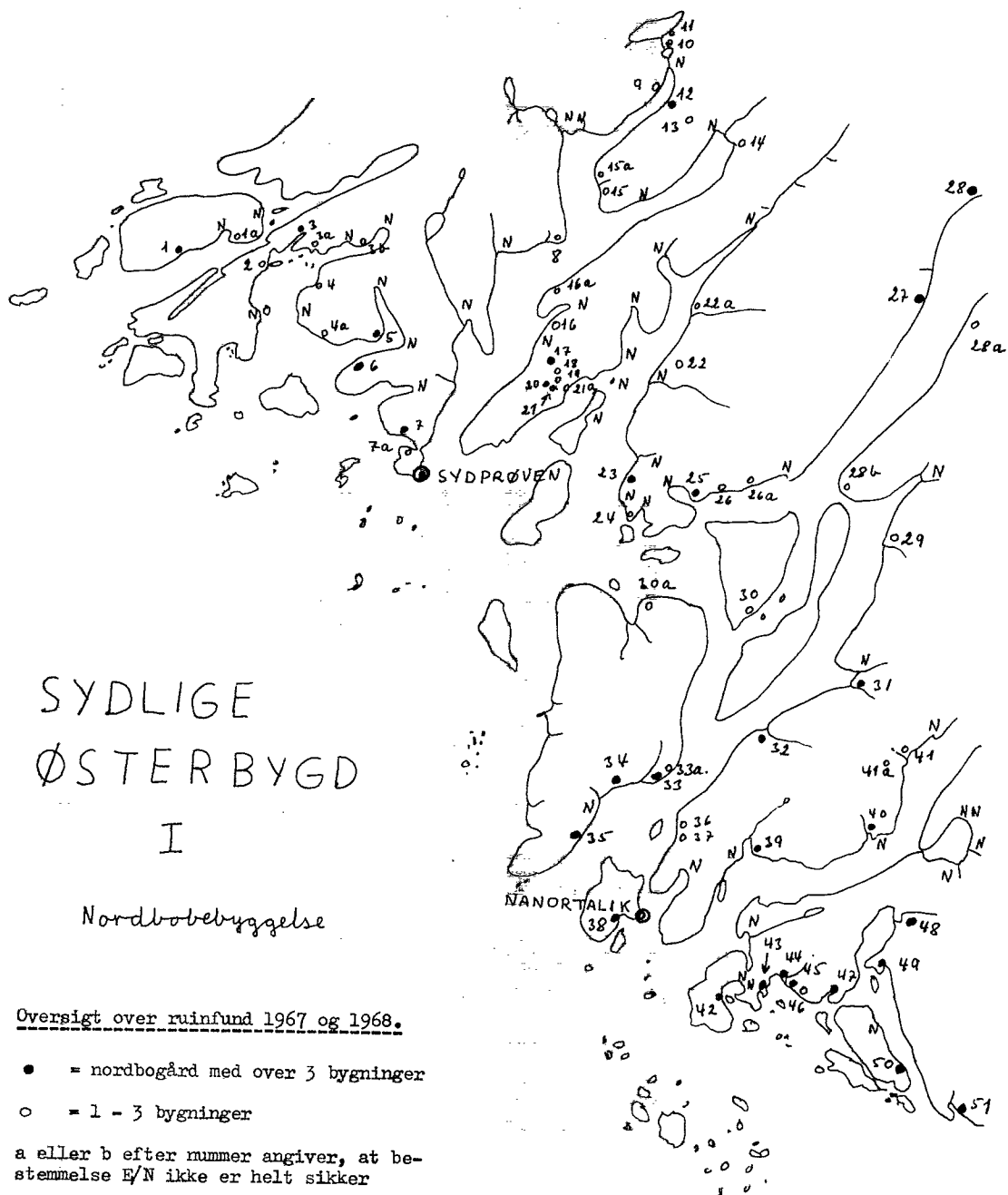
Jeg omtalte før, at der ofte herskede nød ved Nûk. Det var ofte tilfældet også ved andre af Kap Farvel-landets bopladser. Endnu i dette århundrede kendes spredte tilfælde af hungersdødsfald blandt dårlige erhververs børn. I Frederiksdals kirkebog findes en del meget talende anmærkninger i afsnittet med indførsler af dødsfald. Følgende eksempler er fra 1907: „Fisker Petrus og Hustru Rosine ved Igdlorssuat-



Båden med føreren og skibsdrengen.

siaq“ mistede en dreng og en pige „Uden særlig Sygdom, men menes af Mangel paa tilstrækkelig Føde“. Andre eksempler: „Hans Svaghed begyndte i Vinter paa Grund af Mangel paa Fødemidler og efterhaanden blev magrere og magrere og tilsidst kom Krampe og døde“ – „Efterhaanden Afmagring og tilsidst alle lemmerne hovnede og døde“.

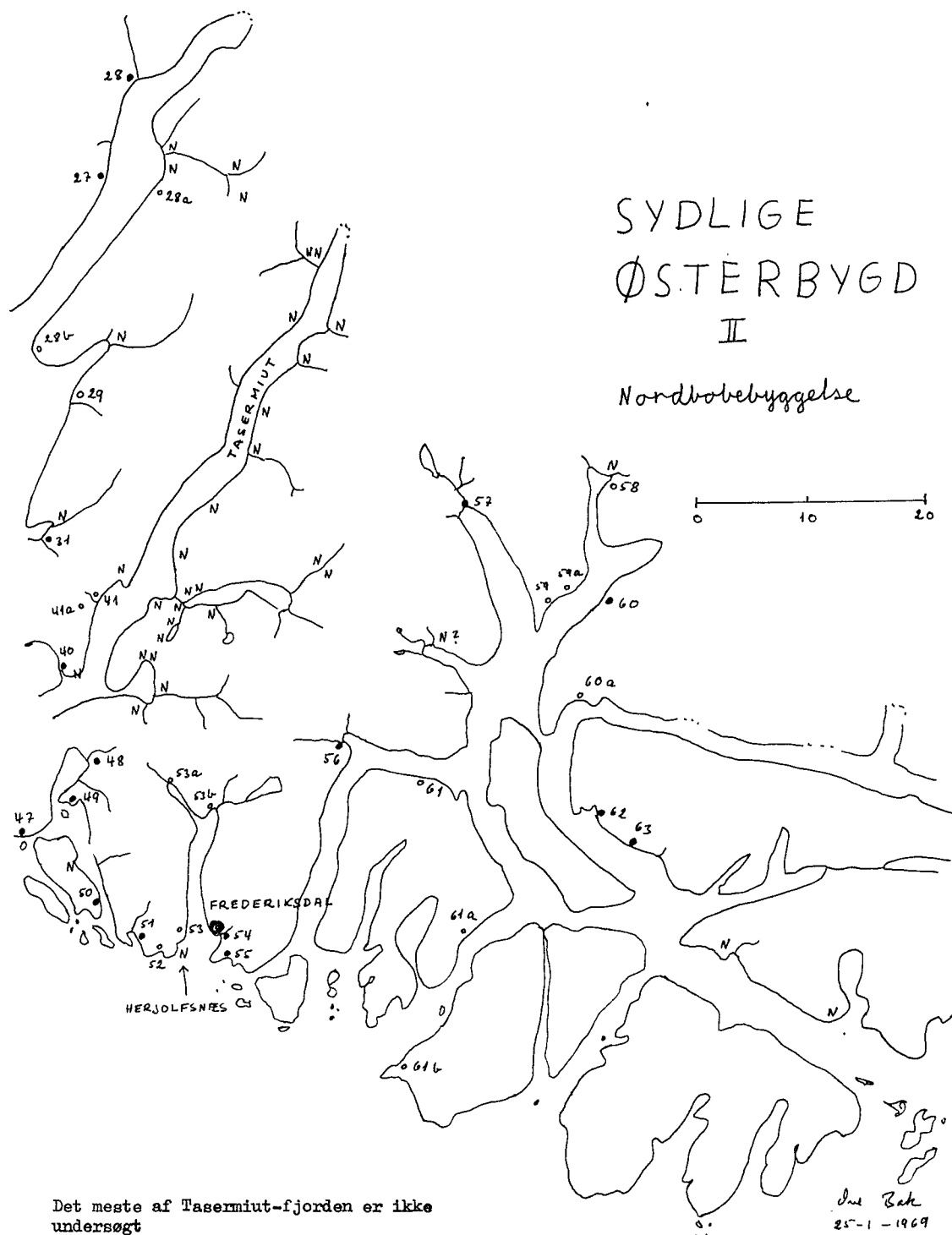
Vi er igen nord for Herjolfsnæs, og vi agter os ind gennem de smalle sunde vest for området ved Máukarneq men har valgt et uheldigt tidspunkt. Havet er usædvanlig roligt, og det er kort tid før højeste højvande. Vandet strømmer ind gennem sundene. Først tager jeg det ikke særlig højtideligt, da vi skal sejle med strømmen, men båden bliver hurtigt vanskeligt at styre – motoren skal drejes helt til siden, for at vi kan sejle lige ud, og nu kommer der hvirvler i vandoverfladen. Mange af hvirvlerne har et lille hul på få centimeter, et fænomen som er almindelig kendt, men nu opdager jeg flere smalle huller på måske en halv meters dybde! Der er en voldsom bevægelse og kraft i vandstrømmen. Det må vist være det, nordboerne forstod ved malstrømme. – Situationen er vel ikke direkte farlig, da hullerne er ret smalle, men jeg bliver nervøs og får forestillinger om, at strømmen måske har nedsugende kraft, og jeg beslutter straks at vende. Ved at presse motoren til det yderste får jeg vendt



Oversigt over ruinfund 1967 og 1968.

- = nordbogård med over 3 bygninger
- = 1 - 3 bygninger
- a eller b efter nummer angiver, at bestemmelse E/N ikke er helt sikker
- N = ruin registreret af Nationalmuseet

Ved henvisning til mine mumre bedes foran disse anbragt et B - hvorved man undgår sammenblanding med Nationalmuseets officielle mumre



og kommer ganske langsomt ud af strømmen. Et særpræget fænomen med disse hvirvler, der kun optræder så voldsomt og tydeligt i stille vejr. Jeg har ofte hørt om det men været skeptisk og troet, det drejede sig om overdrivelser, men nu fik jeg sandelig syn for, at det passede. For en kajakmand må det have været meget farligt at blive fanget af disse strømhvirvler.

Vi har anbragt teltet i en nydelig bugt på fastlandet nord for den store ø, på hvis sydspids bopladsen Igdlukasik ligger. Stedet er valgt, da vi frygtede blæsevejr, og her er både telt og båd godt beskyttet. Ca. 100 meter fra teltet ligger et større antal hustomter af nordbooprindelse. Flere af husene er ved at blive vasket ud af bølgerne, da de på grund af landsænkningen ligger ubeskyttet i stormvejr. Det er en „ny“ ruin – en nordbogård af den sædvanlige type med stenhuse og mangerumshuse, som er et uoverskueligt rod af jord og flade sten. Landet nordvest herfor langs kysten er et smukt grønt og ret fladt landområde af mange kilometers udstrækning, og jeg besluttede at benytte en dag til at udforske det. Drengene og jeg begiver os af sted til fods. Vi ser flere af de sædvanlige ubestemmelige teltspor, der sikkert for størstedelens vedkommende er af eskimoprindelse, men efter nogen tids vandring finder vi et par nordbohuse. Så må vi lidt ind i landet gennem en smal kløft, da der ligger en klippe ved stranden. Vi drejer dog snart efter ud til kysten igen og er nu på en dejlig, flad græsslette, hvorigennem der løber en elv. To frodige dale går langt ind i landet. Et meget smukt og indbydende sted. Her må der bestemt have været beboelse i nordbotiden! Ganske rigtigt, rundt på sletten er der mange ruinspor af stenhuse og sammenflydende spor af meget store mangerumshuse. På den anden side af elven er der også adskillige bygninger, men om det har været en selvstændig gård er svært at afgøre. Drengene, der er skuffede over ikke at have set ryster, af hvilke der blev skudt en del dagen før, begynder at interessere sig for elven, mens jeg er travlt beskæftiget med mine opmålinger. Nu styrter Otto med ét væk fra vandet med en stor fisk, der spræller voldsomt. Han holder den i halen, men snart smutter den fra ham, men den undslipper ikke, da der er flere meter til elven. Det er en næsten 60 centimeter lang laks, som han har fanget med hænderne! Drengene har ikke taget deres fiskegrej med. – Jeg får dem ikke overtalt til at vende tilbage, før de har fanget henimod 10 tunge fisk, hvorpå vi traver de 15 kilometer hjem til teltet, hvor der venter et dejligt måltid. Under vores rejse var røgede og stegte laks et dejligt tilskud til dåsemaden.

Den 30. september sent om eftermiddagen var jeg tilbage i Sydprøven, og dagen efter skulle jeg påbegynde arbejdet i skolen, men forholdene har alligevel muliggjort, at jeg til en vis grad kunne fortsætte eftersøgningen af nordboruiner. Vejret

var ualmindeligt fint til langt hen i november, hvor der omsider omkring den 20. kom sne- og blæsevejrsgange. Flere gange i oktober og november sejlede jeg ud lørdag middag og kom tilbage mandag aften. Jeg overnattede i telt eller i de små fangsthytter, der findes rundt om. Jeg gjorde en del flere ruinfund og oplevede samtidig det grønlandske seneftersommer år med skønne farver under den lave sols stråler og bidende kolde nætter, hvor man kravlede langt ind i soveposen.

Den kommende sommer har jeg planer om at foretage en nærmere undersøgelse af Tasermiut-fjorden samt rejse til yderkysterne mellem Julianehåb og bygden Qagssimiut. Endelig håber jeg, at Nationalmuseet får lejlighed til at foretage en ekspedition til distriktet for bl. a. at arbejde med en officiel registrering af de nyopdagede ruiner, som jeg kan udpege under en rundrejse.

Jeg vil benytte lejligheden til at takke alle, som har ydet mig hjælp under en eller anden form. Skolevæsenet har til enhver tid vist forståelse for mit arbejde, og Landsrådet har støttet mig økonomisk.

Kort beskrivelse af ruinfundene.

- Nr. 1, en gård beliggende i udkanten af bygden Eqalugårssuit. To ruiner er lidt forstyrret ved nutidig gravning.
- Nr. 2, et tydeligt fundament til et stenhus.
- Nr. 3, en velbevaret nordbogård.
- Nr. 4, et stenhus eller snarere en fold.
- Nr. 5, en samling huse beliggende på en terrasse på ret stejl fjeldside ca. 50 meter over fjordbredden, hvor der er dårlige landingsforhold.
- Nr. 6, nordbogård med sammenfaldne huse og et par velbevarede forrædsrum.
- Nr. 7, lille nordbogård.
- Nr. 8, som tidligere har været registreret af Nationalmuseet, er et par nordbohuse, der er delvis forstyrret af senere eskimobebyggelse.
- Nr. 9, et par mindre huse.
- Nr. 10, mindst 2 husfundamenter af svære sten i tæt krat.
- Nr. 11, lille stenhus ved søen.
- Nr. 12, et par meget sammensunkne hustomter og en fold.
- Nr. 13, lille sammenfaldet stenhus på overgangsstedet mellem de to fjordarme.
- Nr. 14, stor stenbygning med velbevarede, svære vægge. Blev af de tyske missionærer anset for at være en kirke.
- Nr. 15, nogle sammensunkne og utydelige hustomter – mulighed for fejltolkning.
- Nr. 16, en fold og nogle sammensunkne ruiner.
- Nr. 17, stor velbevaret gård med mange stenhuse, folde og diger.
- Nr. 18 og 19 er stenhuse på små øer; er endnu ikke opmålt, da jeg kun har set dem fra land!
- Nr. 20, lille velbevaret fold.
- Nr. 21, velbevaret stenhus.
- Nr. 22, velbevaret 10 meter langt stenhus ved lille sø i øde terræn oppe i fjeldet 545 meter over havet – den højest beliggende ruin, jeg har fundet.
- Nr. 23, en samling stærkt sammensunkne ruiner.
- Nr. 24, rester af stenhus.
- Nr. 25, en stor gård med næsten 30 bygninger.
- Nr. 26, et stenhus.

- Nr. 27 og 28 er nogle ruiner, der har voldt mig mange problemer. Specielt 27 minder om et nordbohus med mange rum, men væggene er forbløffende høje og bevokset med en kraftig vegetation, som hindrer foretagelse af en opmåling. Jeg tør ikke udelukke muligheden for fejltolkning. Det kan dreje sig om små eskimohuse bygget ind i ældre tomter, hvorved slutresultatet er blevet et tilsyneladende nordisk mangerumshus. Måske er den rigtige forklaring, at eskimoerne har indrettet sommerbeboelse i en nordboruin og forhøjet de eksisterende vægge. Kun en sagkyndig undersøgelse kan skaffe afklaring.
- Nr. 28a er vist et jagtskjul.
- Nr. 29, et nydeligt stenhus.
- Nr. 30, to stenbygninger.
- Nr. 31, en samling velbevarede stenbygninger.
- Nr. 32, er sandsynligvis en sammenblanding af nordbo- og eskimoruiner og bør undersøges samtidig med 27 og 28.
- Nr. 33, en lille gård med velbevarede huse.
- Nr. 34, den største gård, jeg har set. Over 30 bygninger ligger spredt på flere ha.
- Nr. 35, nogle velbevarede stenhuse.
- Nr. 36 og 37 er nogle små og sammenfaldne stenbygninger. For det første nummers vedkommende kan der foreligge fejltolkning.
- Nr. 38, er en stor nordbogård nær Nanortalik. Mangerumshusene er forstyrret af senere eskimobygninger og specielt af nutidig jordhøstning.
- Nr. 39, er nogle velbevarede stenhuse og folde.
- Nr. 40, nogle sammenfaldne bygninger, der mærkelig nok kendes fra et kort af E. Dorph i Atuagagdliutit 1874.
- Nr. 41, et par små huse ved elvudløb nær overgangsstedet over halvøen.
- Nr. 42, et par stenhuse og særdeles velbevarede folde, der tydeligt ses, når man sejler ude i den lille bugt.
- Nr. 43, en lille nordbogård.
- Nr. 44, nordbogård.
- Nr. 45, en stor gård med mange huse.
- Nr. 46, et par huse og folde.
- Nr. 47, en ret stor gård med huse, der nu bortskylles af havet – ruinen kendes fra Graahs kort 1836.
- Nr. 48, en stor gård med mange bygninger liggende spredt på en stor bevokset skråning.
- Nr. 49 og 50 er ret store gårde med velbevarede og tydelige tomter.
- Nr. 51, en ret stor gård beliggende ved en bugt med sandstrande, der måske er nordboernes Sandhavn.
- Nr. 52, et par stenhuse.
- Nr. 53, et hus, en fold og et dige.
- Inde i fjorden, hvor den deler sig i to arme, har missionærerne i Frederiksdal for hundrede år siden set en nordboruin. Jeg undersøgte ikke lokaliteten i sommer, da terrænet tilsyneladende ikke egner sig til beboelse, men nu har jeg på forespørgsel fået en skitse fra færeholder Karl Kristensen, der viser et stenhus og muligvis resterne af et mangerumshus.
- Ved Frederiksdal har der været en nordbogård, der blev sløffet, da missionsstationen blev anlagt i slutningen af 1820-erne; nu ses kun et par stenhuse (nr. 54), og muligvis er et dige af nordbooprindelse.
- Nr. 55, er en gård med stærkt sammensunkne hustomter.
- Nr. 56, en stor gård med velbevarede ruiner.
- Nr. 57, der tidligere har været registreret af Nationalmuseet, er en gård med velbevarede ruiner og et langt stendige.
- Nr. 58, et stenhus.
- Nr. 59, et par små huse; mulighed for fejltolkning.
- Nr. 60, en nordbogård med velbevarede huse.
- Nr. 61, et lille stenfundament – svag mulighed for fejlbedømmelse.
- Nr. 62 og 63 er et par velbevarede gårde med mange ruiner.